

Nikos Kazantzakis
FRATRICIZII

Traducere din neogreacă și note de
ALEXANDRA MEDREA

HUMANITAS
fiction

Dumnezeu grăiește:

*„Cel ce mă caută, mă găsește,
cel ce mă găsește, mă cunoaște,
cel ce mă cunoaște, mă iubește,
pe cel ce mă iubește, îl iubesc,
pe cel ce îl iubesc, îlucid“.*

Sidna Ali, mistic musulman
din secolul al IX-lea

— *Zice că vrea să fie liber. Omorâți-l!*

I

Soarele răsărea peste Kastelos, inundând acoperișurile caselor; se revărsa în valuri peste ulicioarele care urcau și coborau, dezvăluind fără milă urâtenia aspră a satului. Un sat arid, cenușiu; casele erau o îngrămădire de pietre, cu uși atât de joase – încât trebuia să te apleci ca să intri –, iar înăuntru era întuneric beznă. Curțile miroseau a bălegar, a duhoare de capră și a sudoare umană. Nici un pom umbros prin curți, nici ciripit de pasăre în colivie, nici la fereastră o glastră în care să fi prins rădăcini o tulpină de garofiță roșie sau un fir de busuioc; unde te uitai, doar piatră peste piatră. Suffletele care trăiau printre aceste pietre erau aspre și neprimitoare, la fel ca pietrele; munții, casele, oamenii, toți și toate erau de piatră dură.

Rareori, și numai în vremuri bune, un hohot de râs răsuna uneori dintr-o margine a satului; râsul părea atât de nefiresc, încât trecea drept o nerușinare; bătrânii întorceau capul și se uitau încruntați, iar râsul pieria pe dată. În zilele de sărbătoare, la Crăciun, la Paști și la Rusalii, când se îndestulau și întreceau măsura la băutura, își dregeau gâtulejul răgușit și încercau să cânte, dar cântecul suna a jale, o jale sfâșietoare, nemărginită, dureroasă, trecând de la o gură la alta, ca un bocet funebru fără sfârșit. Din ce spaime imemorabile, din ce masacre, din ce vremuri de robie și de foame izvora acest lamento? Mai mult decât jalea, cântecul revela incurabila pecete a veacurilor de foame, de sclavie, de moarte – dar oamenii, asemenea ierburilor, se agățau de aceste pietre inumane și nu puteau fi smulși din rădăcini; duri ca piatra, atât cât îi va răbda pământul, oamenii din Epir nu vor pieri.

Trupurile și suffletele oamenilor aveau culoarea și tăria pietrei, deveniseră una cu piatra; împreună se lăsau spălați de ploaie,

arși de secetă, de zăpezi; pietrele păreau însuflețite, iar oamenii păreau împietriți. Când un bărbat și o femeie se hotărau să-și lase singurătățile, ducându-se la popa să-i cunune, nu-și spuneau nici măcar o vorbă duioasă, nici n-ar fi știut cum, nu știau mai nimic unul de altul; se împreunau muți sub învelitoarea aspră de lână, având în minte un singur gând: să aducă pe lume copii, să aibă cui lăsa în stăpânire pietrele, munții și durerea lor.

Atâtea femei și atât de puțini bărbați; de cum se însurau, încredințând sămânța unui fiu în pântecul femeii, în nopțile dintâi, cei mai mulți își luau lumea-n cap, cu inima sfâșiată. Cum ar fi putut să viețuiască în pustiul de piatră stearpă? Se duceau departe și se întorceau cu greu, „departe duși, încet se întorc“, cum zice cu amărăciune un cântec; nevestele rămase singure se veștejeau, pieptul li se usca, le creștea mustața; noaptea, când se culcau, erau sloi de gheață.

O luptă nemiloasă cu Dumnezeu, cu sărăcia, cu zăpezile, cu moartea era viața lor; sătenii din Kastelos nu s-au mirat când fratele s-a ridicat contra fratelui, nu le era teamă, viața lor nu părea să se fi schimbat; tot ce zăcea în ei, clocotul lăuntric, mut și ascuns, izbucnea fără opreliște; dorința de a ucide, cea mai veche pornire a omului, nu mai putea fi înfrânată. Cu toții aveau un vecin, un prieten, un frate pe care îl urau de ani de zile, așa, fără vreun motiv, uneori chiar fără să știe; adâncă, ura fierbea, fără să-și găsească o cale de ieșire; deodată, acum li se dădeau arme și grenade; pe deasupra capetelor fâlțâiau sfintele flamuri; popii și armata, forțele publice le dădeau ghes să-șiucidă vecinul, prietenul, fratele – zicând că astfel patria și credința vor fi salvate. Crima, vechea patimă fatală a omului, căpăta un înalt înțeles mistic, justificând vânătoarea fratricidă.

Unii și-au pus beretă roșie pe frunte și au luat-o spre munți, alții, baricadați în sat, stăteau cu ochii țintă spre vârful muntelui, la Aitorahis¹, unde aveau tabăra rebelii; beretele roșii năvăleau urlând asupra satului, iar beretele negre luau cu asalt muntele, încăierându-se corp la corp, cu dulcea plăcere a uciderii fratelui

1. Literal: Culmea vulturului.

de către frate. Femeile ieșeau de prin curți cu părul despletit, urcau pe terase, strigau și îi întărâtau pe bărbați; câinii se țineau lătrând după stăpânii lor, luând parte la vânatoarea care se oprea când cădea noaptea ce îi înghițea pe toți.

Un singur om stătea între ei cu mâinile goale, cu brațele întinse, dar degeaba; preotul satului, părintele Iannaros. Se uita când la dreapta, când la stânga, neștiind încotro s-o apuce; zi și noapte își puna aceeași întrebare dureroasă: „Dacă Hristos ar coborî pe pământ, de partea cui ar fi? De partea beretelor negre ori a beretelor roșii? Ar sta între ei cu brațele deschise și ar striga: «Fraților, iubiți-vă ca frații! Fraților, iubiți-vă ca frații!»“ Astfel repeta, cu brațele deschise, părintele Iannaros, slujitorul lui Dumnezeu în Kastelos. Striga în zadar, nimeni nu-l asculta; roșii, negri, toți îi aruncau insulte:

— Bulgar, trădător, bolșevic!

— Fățarnic, fascist, vândut!

Părintele Iannaros dădea din cap tulburat, îndepărtându-se.

„Îți mulțumesc, Doamne“, șoptea el, „îți mulțumesc că m-ai ales să stau în mijlocul primejdiei; îi iubesc pe toți, chiar dacă nimeni nu mă iubește în acest sat, o să îndur totul. Dar, ai grijă, Iisuse Hristoase, sunt om, nu sunt nici vită, nici înger, sunt om – câtă vreme voi mai putea îndura? Într-o bună zi, mă voi da bătut și voi striga cu glas tare – iartă-mă, Doamne – de ce uneori îi ceri omului mai mult decât le ceri îngerilor tăi?“

Când se trezea dimineața și deschidea ferestruica în formă de cruce a chiliei, se uita cu luare-aminte la Aitorahis, muntele sterp, fără izvoare, fără arbori, fără păsări, tot numai piatră, și ofta adânc; gândul lui zbura spre Ay-Konstantinos, departe, tare departe, în satul în care văzuse lumina zilei, iată sunt șaptezeci de ani de atunci, o așezare mănoasă, aflată pe țărmul nisipos al Mării Negre. Ce pace, ce fericire, domneau în acel loc binecuvântat de Dumnezeu! Cu siguranță, icoana aflată la stânga lui Hristos, în iconostas, nu era doar rodul pios al măiestriei artistului, era aieva: cel socotit „întocmai ca apostolii“, Sfântul Constantin, al cărui hram îl purta biserica, ținea satul în căușul palmei ca pe un cuib de pasăre, așezându-l la picioarele lui Dumnezeu.

Când venea luna mai, aducând sărbătoarea sfântului, ce înălțare, ce exaltare mistică, ce beție sacră punea stăpânire pe sat! Uitând grijile de fiecare zi, viața lor mărunță, oamenii își desfășeau aripile multicolore și zburau până la cer. „Poate omul să depășească condiția umană?“, se întreba părintele Iannaros. Și tot el răspundea – „Poate, poate, dar numai pentru o oră, două, numai pentru o zi, dar e destul; iată veșnicia, focul dumnezeiesc, pe care oamenii neștiutori îl numesc paradis.“

De multe ori, dimineața, părintele Iannaros se întorcea în visare la acel paradis; gândul lui zbura din satul aspru, pietros, hoinărind pe țărmul Mării Negre. În acel sat exista o frăție pioasă din care făceau parte șapte oameni, numiți „anastenarides“¹, socotiți eretici, iar părintele Iannaros era mai-marele lor, un „arhianastenarid“. Ritul imemorial venea de departe, exista cu mult înaintea creștinismului, aparținând idolatriei păgâne. Își amintea de focul uriaș aprins în mijlocul satului, de oamenii care făceau roată în jurul focului îngânând cântări de laudă; muzicanții veneau cu alăute și cimpoaie, ușa bisericii se deschidea larg și anastenarizii își făceau apariția, ținând pe brațe „strămoșii“ – vechile icoane ale Sfântului Constantin și ale maicii sale, Sfânta Elena. Sfinții din icoane nu erau hieratici, nu erau închipuți, conform tradiției religioase; sfinții săltau în aer, părând că dansează, cu veșmintele aurite sumese.

De cum își făceau apariția, alăuta și cimpoiul se dezlănțuiau sălbatic, strigăte frenetice veneau din mulțime, femeile, apucate de tremurături, se aruncau la pământ; anastenarizii veneau unul după altul în urma părintelui Iannaros, care pășea avântat, îndemnându-i cu vechi cântece de laudă închinat Morții – fie binecuvântată! – gata să ne deschidă în orice clipă porțile veșniciei. În vreme ce flăcările devorau lemnul sacru și făceau să trosnească jăratiful, părintele Iannaros, dintr-un salt, pășea pe cărbunii aprinși, frații se luau după el, jocul se încingea, părintele dansa și lua cu mâinile cărbuni aprinși, aruncându-i spre

1. *Anastenaria*, ritual păgân, probabil dionisiac, datând din timpul păgânismului.

mulțime, ca și cum ar fi stropit drept-credincioșii cu agheasmă. Ce înțeles poate avea paradisul și viața cea veșnică întru Dumnezeu? Focul e paradisul, dansul e Dumnezeu și durata lui nu este clipa, ci veacul vecilor!

Ieșind din focul sacru, nici un fir de păr pe picioarele lor nu era atins de foc și nu aveau nici urmă de arsuri pe tălpi. Trupurile lor străluceau, de parcă ieșiseră din apa răcoroasă a mării, într-o zi de vară.

Un an întreg, strălucirea acestui foc sacru aducea lumină în suflete, și iubirea, pacea, fericirea domneau peste oameni, peste vite, peste lanuri. Pământul era mănos, binecuvântat de Dumnezeu; spicele erau cât statul de om, măslinii erau grei de rod, pământul gema de pepeni galbeni și verzi, de porumbul cu boabe aurii. Dar această tihnă, venită de la Dumnezeu, nu le secătuia inimile, de îndată ce sufletul prindea osânză trupească, venea iar sărbătoarea sfântului; se aprindea iar focul înalt și sătenii simțeau cum le cresc din nou aripi, până la cer.

Dar, de ce, așa deodată, cu ce au greșit? Nici un păcat greu nu apăsa asupra satului; creștinii țineau posturile cele mari, nu se înfruptau cu carne, nici cu pește, miercurea și vinerea, se abțineau de la băutura; mergeau duminica la slujbă, dădeau colaci și colivă întru pomenirea morților, se spovedeau și se cuminecau. Femeia nu ridica ochii la alt bărbat decât al ei, bărbatul nu se uita la altă femeie decât a lui; cu toții urmau cărările Domnului... Toate rânduielile erau ținute; dar, iată, Dumnezeu, care se milostivise până atunci, și-a întors fața de la ei, întunericul s-a lăsat peste sat; într-o dimineață s-a auzit venind din piață un glas sfașietor: „Smulgeți-vă rădăcinile din pământ, mai-marii Pământului pornesc, plecați! Toți grecii în Grecia, toți turcii în Turcia! Luați-vă copiii, nevestele, icoanele și plecați! Într-un răstimp de zece zile!”

Un vaiet se făcu auzit peste sat; femeile și bărbații dădeau din colț în colț, pierduți, luându-și rămas-bun de la pietre, de la staul, de la războiul de țesut, de la izvor, de la fântână, de la poteci; coborau pe țarm, se răuceau ca scoicile pe nisip, își luau

rămas-bun de la mare cu bocete sfâșietoare. Greu, tare greu se desparte sufletul de izvorul cunoscut, de pământul lui. Și, într-o dimineață, bătrânul popă Damianos, singur, fără crainic, fără părintele Iannaros, popa cel tânăr, s-a sculat de cum se crăpa de ziuă și alerga prin sat din poartă în poartă, strigând: „În numele Domnului, copiii mei, a sosit ceasul!“

De cum se făcu ziuă, clopotele au început să răsunе a jale; toată noaptea femeile frământaseră pâinea, bărbații apucau în graba mare tot ce puteau; când și când, o bătrână se pornea pe bocit, dar bărbații se încruntau la ea și o făceau să tacă. La ce mai slujesc bocetele, vrerea Domnului se împlinește, facă-se voia lui! De grabă, de grabă, înainte ca inima să ni se înmoaie, înainte de a ne da seama de năpasta abătută asupra noastră. Grăbiți-vă, oameni buni, puneți mâna! Coaceți pâinea, umpleți sacii cu grâu cât încape, drumul o să fie lung; să luăm toate cele trebuincioase, oale, coveți, saltele și sfintele icoane, nu vă fie frică, fraților! Rădăcinile noastre nu sunt înfipte numai aici, în acest pământ, sunt înfipte și în cer, de acolo își iau puterea; de aceea neamul nostru e nemuritor! Nu vă lăsați, copii, curaj!

Bătea un vânt năprasnic, era vreme de iarnă, marea se dez-lănțuise, pe cerul acoperit, nici o stea. Cei doi părinți ai satului, bătrânul Damianos și părintele Iannaros, cel cu barba încă neagră, se străduiau să adune odoarele bisericești, icoanele, sfântul potir, Evanghelia ferecată în argint, veșmintele brodate cu fir de aur; oprindu-se o clipă să-și ia rămas-bun de la Pantocrator, care îi urmărea cu privirea din înaltul cupolei; bătrânul Damianos căsca ochii, îl vedea pentru prima oară așa cum era cu adevărat, sălbatic, cu buzele strânse, plin de mânie și dispreț, cântărind Evanghelia ca pe un pietroi gata să-l arunce drept în creștetul oamenilor.

Bătrânul Damianos dădea din cap înfricoșat; era palid și slab, pe obrazii supti păreau vii numai ochii imenși; trupul său era măcinat de post, de rugăciune, de iubirea de oameni. De atâta amar de vreme, se uita tremurând la Pantocrator, cum de nu-l văzuse niciodată până atunci! S-a întors spre părintele Iannaros:

„Întotdeauna se uită cu atâta asprime?“, era gata să-l întrebe, dar s-a rușinat.

— Părinte Iannaros, a zis, sunt ostenit; strânge icoanele, alege cele pe care o să le luăm cu noi, celelalte să le ardem, fiule, Dumnezeu o să ne ierte, ca să nu le spurce păgânii. Adună cenușa rămasă și dă-o sătenilor, ca să-i păzească de rele. Eu mă voi duce să bat la fiecare poartă și să strig: „A venit ceasul!“

Se făcea ziuă; soarele se ivea de după norii întunecați, un soare bolnav și lipsit de raze, cu o lumină tristă; ușile caselor se întredeschideau, arătând întunericul dinăuntru; cocoșii cântau pentru a treia oară, din vârful grămezilor de bălegar de prin curți; grajdurile se deschideau, ieșeau boii, catării și măgărușii, iar în urma lor veneau oamenii și câinii. Satul mirosea a pâine proaspăt scoasă din cuptor.

— În numele Tatălui ceresc, copiii mei, se ruga bătrânul Damianos, mergând de la o casă la alta, nu plângeți și nu huliți. E vrerea lui Dumnezeu: poate să fie spre binele nostru; sigur e spre binele nostru. Dumnezeu ne e Tată, poate un părinte să vrea răul copiilor săi? Niciodată! Veți descoperi, într-o bună zi, că Dumnezeu a ales un pământ mult mai mănos, în care să prindem rădăcini. Asemenea evreilor, ne ridicăm din țara păgânilor, ca să ajungem pe Pământul Făgăduinței! Acolo unde curge lapte și miere, unde ciorchinii de struguri ajung cât statul de om.

În ajunul plecării, bărbați, femei și copii au pornit cu toții în procesiune spre cimitirul micuț și pitoresc de la marginea satului, ca să-și ia rămas-bun de la strămoși. Vremea era închisă; plouase toată noaptea și picăturile de ploaie atârnav pe frunzele de măslin; pământul reavăn era înmiresmat. Părintele Damianos pășea în frunte, își pusese peste sutană patrafirul brodat cu fir de aur, purtând pe brațe Evanghelia bătută în argint; mulțimea venea în urma lui, părintele Iannaros încheia șirul, purtând căldărușa de argint cu agheasmă și mățăuzul, un mănunchi de rozmarin. Nu se auzeau nici cântări, nici plâns, nici cuvânt; oamenii mergeau pierduți, cu capul plecat; din când în când, o femeie suspina ori un bătrân murmură „Doamne, miluiește!“